

ШКОЛА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІВАНА ЮЩУКА: АНАЛІЗ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ

IVAN YUSHCHUK UKRAINIAN LANGUAGE SCHOOL: CREATIVE HERITAGE ANALYSIS

У статті розглянуто творчий доробок Івана Ющука – українського мовознавця лінгводидакта, літературознавця, перекладача, громадського діяча, заслуженого діяча науки і техніки України, члена Національної спілки письменників України, члена Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, лауреата Всеукраїнської премії імені Бориса Грінченка, Всеукраїнської премії імені Івана Огієнка.

Проаналізовано інформаційну вебсторінку «Школа української мови Івана Ющука», де вчений ще за життя розмістив свої творчі праці для тих, хто хоче вивчити українську мову, вдосконалити мовленнєву культуру, правописну грамотність та працювати над саморозвитком.

На основі аналізу окремих праць, представлено позицію вченого щодо проблеми функціонування в країні української мови та виховання мовної свідомості нації. Також схарактеризовано лінгводидактичну спадщину І. Ющука, виокремлено основні концептуальні ідеї вченого щодо удосконалення змісту та якості шкільної мовної освіти, серед яких: систематичне виховання шанобливого ставлення до української мови, замилювання нею й потреби повсякденно користуватися нею; дотримання системності, послідовності й наступності у плануванні теоретичного мовного матеріалу; зміна підходу до навчання української мови в закладах освіти, оновлення методичного інструментарію вчителя, доцільність методичних прийомів, які спрямовані на активну пошуково-пізнавальну діяльність школярів, розвиток в них логічного мислення та зв'язного мовлення під час дослідження мовних явищ; раціональний добір вправ у процесі формування грамотності та мовленнєвого розвитку учнів

Визначено, що лінгводидактична концепція І. Ющука вирізняється оригінальністю методичних прийомів, авторським, науково виваженим підходом до змістового наповнення та формулювання теоретичних положень, а вчений посідає чільне місце серед визначних постатей вітчизняної лінгводидактики кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Ключові слова: просвітницька діяльність, творча, лінгводидактична спадщина, мовна свідомість, удосконалення шкільної мовної освіти.

The article examines publications by Ivan Yushchuk, a Ukrainian linguist, methodologist, literary critic, translator, public figure, honored worker of science and technology of Ukraine, member of the National Union of Writers of Ukraine, member of the Taras Shevchenko All-Ukrainian Society «Prosvita», laureate of the Borys Grinchenko All-Ukrainian Prize and Ivan Ohienko All-Ukrainian Prize.

The information website «Ivan Yushchuk School of the Ukrainian Language» was analyzed to research his works published during his lifetime dedicated to those who wanted to learn the Ukrainian language, improve speech culture, spelling literacy and work on self-improvement.

The analysis of I. Yushchuk's works enabled us to outline the scientist's views related to the context in which the Ukrainian language was functioning in Ukraine and his understanding the issues of the nation's linguistic consciousness. The linguistic didactic legacy of I. Yushchuk related to the ways of improving the content and quality of school Ukrainian language education is also characterized. They include systematic efforts aiming at developing a respectful attitude towards the Ukrainian language, fondness for it and the need to use it as a language of communication. He accentuated the importance of systematicity, sequence and continuity in the planning of theoretical language material. He emphasized the need for different approaches used to teach the Ukrainian language at higher education institutions in Ukraine in terms of updating the teacher's methodological toolkit, improving methodological practices that help develop comprehensive school students' thinking, logic and coherent speech when learning linguistic phenomena. He also underlined the significance of rational approach in selecting exercises for teaching literacy and speech to students.

It is concluded that the linguistic didactic concept developed by I. Yushchuk stands out for its original teaching practices, evidence-based approach to the content selection and sound theoretical framework. Consequently, Ivan Yushchuk occupies a prominent place among the prominent Ukrainian educators between the end 20th and the beginning of the 21st centuries.

Key words: educational activity, creative, linguistic and didactic heritage, language awareness, improvement of school language (Ukrainian) education.

УДК 811.161.2:37.091.4Ющук(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/69.2.2>

Фенцик О.М.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки дошкільної,
початкової освіти та освітнього
менеджменту
Мукачівського державного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Українська держава сьогодні переживає складний період війни, у тому числі й на культурно-інформаційному рівні. У цей надскладний етап значущості набуває проблема формування україномовної особистості здобувача з високим рівнем національної ідентичності й української самосвідомості. Тому сучасна освітня система в цілому, а зокрема мовна освіта потребує істотних змін, адже саме освіта завжди була і залишається тією цариною,

що має визначальний вплив на життєдіяльність і стратегічний розвиток нації, на формування її духовних цінностей, національну свідомість і мораль суспільства.

Пошуки оптимальних шляхів удосконалення сучасної системи освіти зумовлюють звернення до історії становлення та розвитку національної школи. Тому назріла потреба осмислити позитивний досвід минулого, що дозволить збагатити сучасну мовну освіту.

Особливу дослідницьку цікавість становлять постаті, які продовжують нести в собі цінний конструктивний для нашого суспільства потенціал, однією з яких є постать Івана Пилиповича Ющука як українського мовознавця лінгводидакта, літературознавця, перекладача, громадського діяча, заслуженого діяча науки і техніки України, члена Національної спілки письменників України, члена Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, лауреата Всеукраїнської премії імені Бориса Грінченка, Всеукраїнської премії імені Івана Огієнка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасному науковому дискурсі чимало публікацій присвячені дослідженню спадщини українських педагогів. Проте, на нашу думку, творчий доробок І. Ющука в науково-педагогічній літературі є недооціненим, оскільки натрапляємо тільки на фрагментарні й поодинокі наукові дослідження, зокрема: С. Омельчук (дослідження лінгводидактичної концепції Івана Ющука), С. Шкріба (етапи формування педагогічної спадщини), а також окремі публіцистичні есе з нагоди ювілеїв професора Івана Ющука (М. Гуць, І. Пасемко).

Як зазначає у свій розвідці С. Шкріба, формування педагогічної спадщини І. Ющука відбувалося протягом більшої частини його життя й мало характер постійного еволюційного самовдосконалення. Кожен його підручник, кожна стаття – це своєрідний етап еволюції українського мовознавства та педагогіки [3, с. 154].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Оскільки професор Іван Ющук упродовж життя чимало уваги присвятив дослідженню проблеми виховання мовної свідомості нації та розвитку мовної освіти, яка на сучасному етапі є вкрай актуальною, тому його просвітницька діяльність, творча спадщина потребує ретельного вивчення з метою екстраполяції його ідей в систему освіти сучасної України.

Мета статті – на основі аналізу творчої спадщини, виокремити концептуальні ідеї Івана Ющука в контексті проблеми виховання мовної свідомості та удосконалення мовної освіти.

Виклад основного матеріалу. Для дослідження постаті Івана Пилиповича Ющука, насамперед, проаналізовано його науково-творчий доробок, розміщений в Інтернеті на сайті «Школа української мови Івана Ющука». Адже ще за життя Іван Пилипович створив інформаційну вебсторінку «Школа української мови Івана Ющука», на якій він широко відчинив двері своєї мовної оселі для тих, хто хоче вивчити українську мову, вдосконалити мовленнєву культуру та правописну грамотність, працювати над саморозвитком. Уже на головній вебсторінці своєї школи, Іван Ющук усім національній спільноті дає слушну пораду: «Говорімо українською!», подає обґрунтування

«Чому варто спілкуватися українською мовою?», а також поради для тих, хто ще не розмовляє українською: «Як полегшити собі перехід на українську». Наприкінці до всіх нас залишає прохання, аби максимально розповсюджувати його ідеї, а це, на його думку, з часом дасть позитивний результат у контексті виховання мовної свідомості нації [2].

Окрім головної вкладки, інтернет-сторінка «Школа української мови Івана Ющука» містить такі вкладки, як: «Вивчаємо українську мову», «Мова – не полова», «Пізнаймо себе, українці», «Словник української мови VI століття», «Художнє слово», в кожній з яких розміщено наукові й творчі праці Івана Пилиповича, просякнуті ідеєю виховання національної мовної свідомості, формування мовної особистості та удосконалення навчання української мови в системі мовної освіти.

Як вказує аналіз творчої спадщини І.П. Ющука, однією із вагомих проблем, яка була постійно в його полі зору – походження та історичний розвиток української мови, функціонування в країні української мови та виховання мовної свідомості нації. Її розв'язанню присвячені чимало праць у спадщині автора, зокрема: «Українська мова протягом багатьох тисячоліть», «Наша мова – наша історія», «Національна мова в постколониальному суспільстві», «Мова – зброя стратегічна», «Мова і держава», «Розмова про мову», «Де перспектива для українців в Україні», «Державна мова і мови національних меншин», «Виховання в дітей пошани до рідної української мови», «Розмовляти українською – престижно» та ін. Майже кожна його праця пронизана ідеєю: мова – велика національна цінність, яку треба шанувати й оберігати. Не втрачають актуальності і досі слова Івана Ющука: «Єдина мова в державі – це не примха якоїсь групи населення, а могутній цивілізаційний інструмент інтелектуального поступу всього суспільства. Це розуміли й розуміють держави, які вийшли на передові позиції в світі» [8].

Міркуючи у своїх працях над причинами мовної проблеми в Україні, вчений слушно вказував: «Мовне питання – це питання державної безпеки України та інтелектуального здоров'я нації» [8].

Окрім виховання мовної свідомості нації, Іван Пилипович упродовж життя найбільше уваги присвятив розв'язанню ще однієї важливої проблеми – удосконалення мовної освіти.

Тому окремої уваги заслуговує його лінгводидактична спадщина, яка містить понад три десятки підручників з української мови для закладів загальної середньої й вищої освіти, чимало навчальних посібників для учнів, студентів, довідники з української мови для вступників закладів вищої освіти, методичні посібники для вчителів, статті, надруковані на сторінках науково-методичного журналу «Дивослово», в яких дослідник звертає увагу вчителів-словесників на

дискусійні й проблемні питання навчання української мови.

І. Ющук належить до тих науковців, як вказує С. Омельчук, професійне життя яких пов'язане з процесом національного підручникотворення. Його підручники української мови мають велике значення для української мовної освіти. Кілька десятків його підручників української мови для основної і старшої школи відзначаються інформативністю, науковістю, доступністю, логічністю викладу теоретичного матеріалу. У побудові змісту підручників простежується проблемний, дослідницький підхід до навчання мови, спрямування учнів на пошукову мисленнєву та мовленнєво-комунікативну активність під час вивчення мовних явищ. У побудові змісту шкільних підручників української мови Іван Ющук «акцент робить не так на засвоєнні системи лінгвістичних знань, як на розвиткові вмінь логічно мислити, робити висновки, відтворювати і трансформувати, оцінювати й використовувати мовний матеріал з певною метою, на формування мовленнєво-комунікативних умінь та особистісних цінностей, які допомогли б учням орієнтуватися в різних видах життєдіяльності» [1, с. 37–38].

З огляду на потребу активізації мисленнєвих процесів, формування в учнів пізнавальної самостійності вчений неодноразово у своїх працях підкреслював, що основне в навчанні не знання, а «пізнавальна робота дітей, вироблення в них уміння вичленовувати й аналізувати явища, помічати в них суттєве, визначальне, робити логічні умовиводи і таким чином самостійно доходити до істини, правильно орієнтуватися в сучасному надзвичайно мінливому й складному світі» [5, с. 44].

Роздумуючи над питаннями змісту мовної освіти школярів, удосконалення її якості, Іван Ющук пропонував укладачам шкільних програм і підручників з української мови правильно будувати мовну змістову лінію, враховувати в ній структуру і логіку вивчення мови, наголошував на доцільність логічної послідовності у планування окремих лінгвістичних тем, аби діти відчули, побачили, «наскільки наша мова впорядкована, досконала, логічна». Адже, на думку вченого, «щоб діти пізнали велич і можливості рідної (української) мови, вони повинні відчути і збагнути її логічні закони» [6, с. 4].

Щодо питання мети викладання української мови в національній освіті, на думку І. Ющука, однією із надважливих її складових – виховання шанобливого ставлення до української мови, замилювання нею й потреби повсякденно користуватися нею. Також вчений наголошував на важливості розвитку мислення і мовлення школярів, вироблення в них навичок грамотного письма, але у той час застерігав про те, аби уроки української мови «ні в якому разі не повинні зводитись

до вишколювання грамотності». Адже, як вказував вчений, кожен урок мови «має розвивати дітей інтелектуально, зміцнювати віру у власні можливості, давати радість пізнання...» [4, с. 12–14].

Однією з вагомих лінгводидактичних праць в спадщині Івана Ющука – посібник «Українська мова в школі (методичні поради для вчителя)», в якому вчений окреслює логічний підхід до побудови шкільного мовного курсу, подає конкретні практико-орієнтовні рекомендації щодо опрацювання окремих теоретичних тем і питань курсу української мови в школі за активної участі учнів [7].

Так, у своєму посібнику І. Ющук рекомендував вчителям-словесникам, що під час планування теоретичного мовного матеріалу передусім дотримуватись системності, послідовності й наступності, адже знання людини в неупорядкованому стані погіршують її мислення [7, с. 55].

Для створення якісної мовної освіти та ефективного виховання мовної свідомості, на думку, І. Ющука, вчителям необхідно змінити підхід до навчання української мови, оновити методичний інструментарій. Актуальними і для сучасної освіти є застереження І. Ющука: «Світ, що оточує нас, стає дедалі складнішим, знання – неосяжнішими... Тому ніяке навчання не в змозі забезпечити людину раз і назавжди безпохибними життєвими орієнтирами й вказівками. <...> Домагається успіху той, хто вміє спостерігати й робити адекватні висновки, хто логічно мислить...» [7, с. 48].

Іван Пилипович вказував, що уроки української також місять можливості якнайкраще й усебічно впливати на розвиток розумових здібностей та вироблення логічного мислення в дітей. Особливу увагу звертав на специфіці опрацювання мовних правил, зауважував, що мовні правила повинні викладатися лаконічно, просто й дохідливо, аби громіздкими правилами не відбити в дитини охоту вивчати закони мови. Наголошував, що учні, спираючись на добре відомі їм мовні факти, через спостереження повинні вводити правила самі, адже завдання школи – не стільки начиняти дітей знаннями, скільки вчити їх досліджувати явища й мислити, адже знання старіють, забуваються, а навички мислити, робити власні правильні висновки з побаченого й почутого залишаються в людини на все життя. На думку вченого, шкільний курс української мови повинен бути спрямований особливо на мовленнєвий розвиток учнів. Вивчення лінгвістичних понять без розвитку мислення і мовлення не має доцільності, а головне у роботі вчителя на уроці – вміння створювати творчо-пізнавальну атмосферу [7, с. 48–55].

Враховуючи логіку мовної структури, І. Ющук у посібнику для вчителів

також запропонував проблемні питання для організації спостереження за мовними явищами на уроках української мови, які, на його думку,

допоможуть сформувати в учнів алгоритм пізнавальних дій, сприятимуть розвитку логічного мислення та зв'язного мовлення учнів [7].

Міркуючи над проблемою формування орфографічної грамотності учнів, І. Ющук виокремив причини падіння грамотності, серед яких – низький рівень читацької культури, адже, діти стали менше читати, а відтак в учнів не формуються правильні графічні образи слів. Ще однією причиною падіння грамотності, на думку науковця, є відсутність організації раціональної роботи на уроці під час виконання практичних вправ, системної роботи над помилками, а також неефективний добір типів тренувальних вправ. «Шкідливим з погляду формування грамотності учнів, – як вказує Іван Ющук, – є вправи із завданнями переписати і вставити пропущені орфограми, якщо дитина, виконавши таку вправу, не може відразу перевірити себе й виправити помилки, які трапилися» [5, с. 43].

Новаторськими у структурі багатьох підручників і посібників Івана Ющука є вправи з зашифрованими в них ключами, які, крім навчального, мають мотиваційне призначення, адже якщо дитина не розшифрувала прихований вислів, то це спонукає її знову перечитати правило, знайти й виправити помилку. Як вказує вчений, такі вправи «містять елемент гри й творчого азарту», виробляють такі якості, як уважність, зосередженість, наполегливість [5, с. 44].

Насправді, методичний доробок ученого не втрачає своєї актуальності з плином часу, оскільки Іван Ющук акцент робить не так на засвоєнні системи лінгвістичних знань, як на розвиткові вмінь логічно мислити, правильно вибудовувати хід міркувань, робити висновки.

Погоджуємось з позицією вітчизняного вченого С. Омельчука, що лінгводидактична концепція І. Ющука вирізняється оригінальністю методичних прийомів, авторським, науково виваженим підходом до змістового наповнення та формулювання теоретичних положень. Тому український мовознавець, лінгводидакт І. Ющук заслужено посідає чільне місце серед визначних постатей вітчизняної лінгводидактики кінця ХХ – початку ХХІ ст. [1, с. 33–48].

Висновки. Проведений аналіз творчої спадщини Івана Ющука дозволив розкрити його світогляд, патріотичні переконання та виокремити його ключові лінгводидактичні погляди, які і сьогодні в контексті реформування НУШ не втрачають своєї актуальності.

З-поміж концептуальних ідей Івана Пилиповича Ющука у контексті формування мовної свідомості, вдосконалення мовної освіти, слід виокремити: систематичне виховання шанобливого ставлення до української мови, замилювання нею й потреби повсякденно користуватися нею; дотримання системності, послідовності й наступності у плануванні теоретичного мовного матеріалу; зміна підходу до навчання української мови в закладах освіти, оновлення методичного інструментарію вчителя, створення на уроках творчо-пізнавальної атмосфери, вибір методичних прийомів, які спрямовані на активну пошуково-пізнавальну діяльність школярів, розвиток в них логічного мислення та зв'язного мовлення під час дослідження мовних явищ; раціональний добір вправ для формування грамотності та мовленнєвого розвитку учнів.

Підсумовуючи, необхідно зазначити: педагог, мовознавець, письменник Іван Пилипович Ющук був великим патріотом, національно свідомою мовною особистістю, генератором педагогічних ідей. Уважаємо, що його творча спадщина у контексті розвитку вітчизняної лінгводидактики, зміни парадигми філософії мовної освіти, виховання мовної свідомості нації є актуальною і сьогодні, тому його праці потребують більш ретельного вивчення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Омельчук С. Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців : монографія. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 356 с.
2. Школа української мови Івана Ющука. URL: <https://ushchuk.wordpress.com/>
3. Шкріба С. О. Людина покликання, а не титулів: етапи формування педагогічної спадщини І. Ющука. Науковий вісник Ужгородського університету: «Педагогіка. Соціальна робота». 2023. Випуск 2 (53). С. 152–155.
4. Ющук І. Роздум про мету викладання рідної мови в школі. *Дивослово*. 2004. № 9. С. 10–14.
5. Ющук І. Психологічний аспект у методиці викладання рідної мови. *Дивослово*. 1999. № 8. С. 42–44.
6. Ющук І. Шлях до пізнання мови: про викладання рідної мови в 5 класі. *Дивослово*. 2005. № 10. С. 2–4.
7. Ющук І.П. Українська мова в школі: методичні поради для вчителя. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2013. 256.
8. Ющук І. Українська мова – державна. URL: <https://ushchuk.wordpress.com/пізнаймо-себе-українці>